

NOSTALGIA UNEI POEZII FORMALE: SEXTINA

Christina Andreea Mițariu

S-a spus de nenumărate ori că trubadurii aparțin exclusiv epocii în care au trăit și că modelul creației lor nu reușise să transceadă mai mult decât perioadele imediat următoare și regiunile cele mai apropiate de „Languedoc”. În realitate însă, ecoul creației lor a fost unul cu mult mai puternic, capabil să străbată orizonturi și epoci mult mai îndepărtate. Modernitatea și Postmodernitatea au dinamizat de o asemenea manieră înfățișarea literaturii, încât a repune astăzi în discuție statutul formelor fixe în poezie poate părea dacă nu un anacronism, cel puțin o bizarerie. În realitate nu e nici una, nici cealaltă, ținând cont de faptul că încă se mai scrie poezie cu formă fixă (Mircea Cărtărescu – *Cincizeci de sonete*, Alexandru Mușina – *Hiterland*) nu doar din nostalgie, ci mai degrabă din dragoste față de poezia „fină”, față de valorile autentice și față de **Romania** – dragoste justificată prin lărgirea granițelor ei¹.

Meritul trubadurilor nu este doar acela de a fi „inventatorii dragostei” de tipul *fin’ amor* sau acela de a fi scris prima poezie cultă într-o limbă vernaculară ci, mai mult decât atât, inventatorii și promotorii unor forme poetice fixe care până și astăzi servesc drept „suport” poezilor îndrăgostiți de rigoarea formală a creației acestora și a urmașilor lor. Crearea genurilor cu forme fixe la sfârșitul secolului al XIII-lea și în cursul celui

¹ De pildă, în Canada s-a sesizat prezența unor poeți (de ex. Gilles Vigneault) care compun poezie în manieră trubadurescă.

de-al XIV-lea ucide originalitatea formală, subtilul instinct creator ce înflorește în marele cântec curtesc lăsând loc formelor elaborate, studiate. Conținutul variază respectând aceeași formă, iar poezia devine mai degrabă un proiect (o schiță) decât o ilustrare.

Una dintre celebrele poezii cu formă fixă inventate de trubaduri și menite să facă istorie este **sextina**. Creată pentru prima oară în secolul al XII-lea de trubadurul Arnaut Daniel, această formă poetică își va dobândi definitiv denumirea abia sub pana lui Dante și Petrarca. Pe vremea lui Arnaut Daniel, sextina nu avea un statut clar, ci se considera că aparține genului „canso”. Jacques Roubaud spunea că: „La sextine est une forme mémoire de la canso : c'est une mémoire interne”¹. Acest poet provensal definește sextina: „une canso de six strophes [ou "cobla"] sur six rimes” (și nu « de six strophes de six vers sur deux rimes », așa cum susținea Morier²).

În general, sextina este definită ca fiind un poem de șase strofe, cu câte șase cuvinte rimate, dispuse după o permutație care ar face ca cea de-a șaptea strofă să reia ordinea celei dintâi. Aceste strofe sunt urmate de un terțet: *tornada* în care se regăsesc cele șase cuvinte rimate.

În sextina lui Arnaud Daniel, cuvintele sunt ordonate după următoarea schemă:

1 entre ongle âme verge oncle chambre.

2 chambre entre oncle ongle verge âme.

3 âme chambre verge entre ongle oncle.

¹ Jacques Roubaud, *La Fleur inverse. L'art des troubadours*, Les Belles Lettres, Collection Architecture du verbe, 1994, p. 343.

² Maurier, *Dictionnaire de poétique et de rhétorique*, PUF, 1975, 2e éd., p. 950, care se mulțumește să reia definiția din vechea lucrare *Petit traité de poésie française* de Théodore de Banville.

4 oncle âme ongle chambre entre verge.

5 verge oncle entre âme chambre ongle.

6 ongle verge chambre oncle âme entre.

Poemul este marcat de reluarea aceluiași cuvinte astfel încât șapte versuri separă primul cuvânt rimat din strofă cu dublura sa din strofa următoare.

Imitată de Guilhem de Saint Grégori, Bertolome Zarzi, Pons Favre d'Uzès, sextina lui Arnaut Daniel a fost reluată mai ales de Dante în *Rime*¹: „*Al poco giorno e al gran cerchio d'ombra*”. Acesta o amplifică până reușește creeze sextina dublă.

Petrarca scrie și el 9 sextine, dintre care una dublă –ultima din *Canzoniere*. Leon Battista Alberti, Laurent de Médicis compun și ei sextine, însă, abia la sfârșitul secolului al XV-lea și începutul celui de-al XVI-lea putem vorbi despre o propagare a sextinei în Italia.

Sextina va trece frontiera Alpilor și a Pirineilor, oprindu-se și în Spania. Traducătorul lui Bembo și al lui Francesco Colona, **Jean Martin** descoperă sextina în 1544 în lucrarea lui Sannazaro: *L'Arcadie*. Într-un soi de *dialog* cu sunetul cimpului, acesta creează un poem de 12 strofe de câte 6 versuri decasilabice. Din opera aceluiași autor, Martin descoperă 6 strofe a câte 8 versuri alexandrine cu rime plate și o *trimitere* de patru versuri, primele strofe având accente lamartiniene:

*„O terre gracieuse, universelle mère,
Ne pourray je une fois en ma douleur amère
Dedans quelque verd pré si bien me disposer,
Que jusqu'au dernier jour je puisse reposer
Sans point me réveiller tant que le soleil vienne*

¹ Alexandru Balaci, *Dante Alighieri*, București, Editura Tineretului, 1966, p. 29.

*Aux yeux troublez monstrez la claire lueur sienne,
Faisant ressoudre alors mon corps et mes espritz
Du somme qu'ils auront si très longuement pris?"*

La fel, atunci când traduce *Azolais* a lui Bembo, cu un an mai târziu, dubla sextină devine un poem de 12 strofe cu rime plate, Martin fiind foarte atent să nu reia niciodată „cuvinte-refren” la sfârșit de vers. Poetul francez se opune așadar invenției lui Arnaut Daniel, luând apărarea rimei. Prima sextină franceză apare sub pana lui Vasquin Philieul, în 1548, într-o traducere parțială a *Canzoniere*-lor, intitulată *Laure d'Avignon*. Cu acea ocazie, Vasquin compune în limba franceză 8 sextine, pentru ca după șapte ani să apară traducerea completă.

Această operă conține ultima sextină a lui Petrarca. Revenind la traducerea din 1548 și la ceea ce el numește *Cântecul al II-lea*, Vasquin nu urmează în sextina XXX din *Canzoniere*, permutarea cuvânt-refren: lauro-neve-anni-chiome-occhi-riva-, el preferând rime după formula:

a b a b c c

Dame-aussi-flamme-soucy-présente-régente

Pentru cea de-a doua strofă:

Pensée-laisser-passées-glacer-tendre-attendre

În sfârșit, terțetul final devine un catren în care rimele se grupează 2 câte 2. Iată-l așadar fidel de 8 ori și o dată infidel. În acest punct începe bătălia nemiloasă a sextinei cu rima. În *L'Art poétique français*, lucrare publicată în același an cu *Laure d'Avignon*, Thomas Sebillet menționează sextinele, în timp ce du Bellay¹ se arată foarte prudent față de acest subiect, în

¹ Autor al unui sonet fără rimă.

Deffence et illustration de la langue française. Pentru urechea unui francez, este lesne de priceput această „înaltă trădare”, având în vedere faptul că poezia franceză ține la invenția rimei.

Începând din 1548, atunci când Jacques Peletier du Mans vorbește despre versul alb, el nu menționează sextina, fiind considerată „creație străină”¹.

Acesta privește cu răceală până și faptul că Petrarca a scris versuri nerimate, considerând că: „*il n'était pas né du bon temps*.” În ceea ce-l privește pe Bembo, Peletier nici nu îl citește.

Sextina nu va reapărea în Franța, decât în 1840, datorită contelui de Gramont. Prin toată această pauză putem constata refuzul francezilor la ceea ce se înțelege prin armonie, așa cum era ea văzută de Arnaut Daniel și Leibnitz.

Tradiția care se stabilește începând din 1550 și care se impune cu autoritate în Franța secolul următor sfidează „dezordinea” moștenită din Evul Mediu și nu manifestă interes decât față de limpezimea discursului. Or, sextina dezvăluie un timp în care poemul era legat de muzică, lăsând deschis un vast orizont de posibilități combinatorii. Din momentul în care scrierea devansează cântecul, sistemul rimelor se restrânge, având în vedere că discursul nu se poate lăsa distras de întoarcerea la același sunet. Rima punctează exprimarea, punând punctul pe *i* în dezvoltarea argumentării. La sfârșitul anilor '60, pentru a relansa jocul ritmic, revine interesul față de trubaduri, față de marii retoricieni, față de scrierea poetică pre-malherbiană, de unde și acea aplecare spre formele rare. Nu este vorba de a reveni la o formă din trecut ca într-un fel de refugiu, ci de a înțelege proprietățile unei combinații strofice unice și de a se baza pe ea pentru a reînvia jocul muzical și pentru a ceda unor plăceri mai elitiste decât cele oferite de metrica

¹ Jacques Peletier, *L'art poétique*, Paris, AUPÉL, 1995, pp. 23-45.

tradițională. Problema ar consta în primul rând în a inventa o limbă nouă în cadrul limbii materne a poetului.

Întorcerea la același cuvânt-rimă este incitantă, chiar și (sau în special) în cadrul unei lucrări moderne cum ar fi cea care conține fragmentul de mai jos¹:

„Persécuteurs, comme j’aimerais crier d’innocence! On sent la nuit

Proche au fond de soi parfois ou bien, dans l’air brossé de reproche, une ombre

Epie nos bras; pourtant je n’ai tué personne. Ces morts sous la dalle

Ce n’est pas moi –ni mes yeux, ni mes mots jamais n’entraînèrent ces longs gl

Issements dans la terre. Moi, sur la pauvre bosse du temps, je bois

Impunément; je ne mérite pas ces grands coups bas de la fureur;

Je suis une pelle inutile, une promenade, un départ sans guide, un chapeau tombé.” Il dit cela calmement le voilà encerclé

De visages. De très loin viennent trois passants. (On dirait qu’ils baptisent

Le vent devant eux.) Qui saura mette un nom sur celui que l’un déclare „M

*Iglor fabbro del parlar materno?” Il s’avance premier la m
Ain ouverte, désarmé: il a laissé les mots trancher jusqu’à la m*

Oélle en lui. On l’a vu un matin lâoreille collée contre les pierres

¹ Ce que je vous dis trois fois est vrai, de Pierre Lartigue.

*Bourdonnantes, se mettre au bruit de tout secret. On lâa vu
rire aux larmes*

*Car il sait, il domine, il est meilleur, il est le miel, il est le
gel*

*Au cœur fendu des bois et voué seul à ces grandes faims
qu'il attise*

*Par mille messes au printemps. Comme la grêle est gaie,
luisant l'herbe*

*Et les vols des mots ferme! Il bâille. Il s'étire sans voix pour
la clé*

*D'une chambre, il retient contre lui sa lumière serrée lampe
nue.*

*Est-ce quoi? Cendre, nid. Ongles de l'eau-songe aux baies
craquantes,*

aux gui

*Gnes de sa bouche claire, à la couleur du sang. Il suffit
qu'une robe*

*Indigo bruisse son cœur saute vers d'infinies et douces
fureurs*

*Pour battre à bras l'air bleu – (carbone pur) – tailler –
pluie chaude sur la*

mer –

*dans le lisse, l'ensoleillé. Je l'imagine un jour d'hiver les
bois*

*Noircissent. La rime étrange lui appartient comme au noyer
la noix:*

*„J'aimerais que par ces chansons” dit-il „vous frémissiez
de l'âme à l'ongle.*

*Soyez joiz et solatz comme des abeilles de moi dans cette
nuit,*

*Nos bouches pleines de miel noir”. Il s'éloigne. Un oiseau
contre la dalle*

Frotte son bec. Paraît un autre voyageur ...

Artă a cuvântului, poezia își „inventează” sau „reinventează” mijloacele pentru a supraviețui. Și în spațiul poeticului, la fel ca și în natură, nimic nu se pierde, totul se transformă. Astfel s-ar putea explica rezistența acestor forme poetice de-a lungul timpului.

Poetul „oulipian” Jacques Roubaud spunea că: „La poésie contemporaine, pour survivre, doit se défendre de l’effacement, de l’oubli, de la dérision par le choix d’un archaïsme : l’archaïsme du trobar est le mien.”¹

Bibliografie:

Balaci, Alexandru, *Dante Alighieri*, București, Editura Tineretului, 1966.

Peletier, Jacques, *L’art poétique*, Paris, AUFELF, 1995.

De Sanctis, Francesco, *Istoria literaturii italiene*, București, Editura pentru Literatură Universală, 1965.

Roubaud, Jacques, *La Fleur inverse. L’art des troubadours*, Les Belles Lettres, Collection Architecture du verbe, 1994.

Zumthor, Paul, *Introducere în poetica medievală*, București, Editura Univers, 1983.

La nostalgie d’une poésie formelle: la sextine

Résumé

Les troubadours provençaux ont le grand mérite d’avoir „inventé” la poésie culte en langue vernaculaire et, implicitement, la poésie à forme fixe (le sonnet, la sextine, la ballade, le rondeau, etc.) qui a survécu en tant que modalité d’écrire poésie au long des siècles. Une de ces formes est **la sextine**, poème de six strophes ayant six mots rimés disposé selon un schéma qui

¹ Jacques Roubaud, *op. cit.*, p. 16.

impose que la septième strophe reprenne l'ordre de la première. Ces strophes sont suivies par une *tornada* (trois vers) où on retrouve les six mots rimés. Ecrite pour la première fois par un troubadour provençal célèbre Arnaut Daniel, la sextine a été reprise par plusieurs poètes appartenant aux différentes époques et cultures. En tant que phénomène, la poésie à forme fixe est pratiquée même aujourd'hui, relevant une incontestable nostalgie de la rigueur, de la maîtrise et de la sensibilité poétique.